

משא נרחום

מתורתו של מורנו הרב הגאון רבי נחום שיינין שליט"א

לע"נ הרבנית הצדקנית טובה גיטל בת הרה"צ ר' הלל כהן זצ"ל, שמסרה נפשה על תורת בעלה יבלחט"א

בגדרי זכות אכילת פועל במלאכתו אצל בעל הבית

הא כל שאין שם הכשר פרי מותר כל שאין שם בטול מלאכה כגון ע"י אשתו ובניו).

ואת דברי הירושלמי הביא כמוצא הדין שאסור למצוץ, ואמאי הוי ליה להביא ממרחק לחמו והא תלמוד ערוך הוא בסוגיין, ומאי טעמא לא ניחא ליה להמאירי להביא דין זה מכח דרשת הבבלי?!

* * *

ה. ולהלן שם בבריתא דרשינן „שבועך” – ולא אכילה גסה...

וכתבו התוס' שם ד"ה שבועך ולא אכילה גסה ז"ל:

אי לאו דכתיב „שבועך”, – הוה ממעטינן מו„אכלת” אכילה גסה, דאכילה גסה לא שמא אכילה (יומא פ' ב'), ולא הוה דרשינן ואכלת ולא מוצץ, רמשוסר דשתיה בכלל אכילה רשם עו' א"ר, אבל השתא דכתיב „שבועך” ולא אכילה גסה, אייתר ואכלת למדרש מיניה ולא מוצץ. עכ"ל.

ו. נראה מדעת התוס' דבאמת מציצה גופא בכל התורה שם אכילה עלה והיה צריך להיות ההלכה דכיון דהותר לפועל האכילה ה"ה הותר לו למצוץ מן הענבים דבזה מתקיים „אכילה”, אלא דגזוה"כ היא כאן רק באכילת פועל דאף דשתיה בכלל אכילה, עכ"ז מיעטה התורה מציצת הפרי, אבל זה לא בא להורות דמציצת הענבים אינה אכילה.

וא"כ צ"ב הטעם דאסור למוץ את הענבים. דאולי הוא משום פסידא דבעל הבית, דבכה"ג

”כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך...” (פ' כג' פסוק כה')

א. תניא בב"מ פז' ב', „ואכלת” – ולא מוצץ. וברש"י שם ד"ה „ולא מוצץ” – היין, וזורק החרצנים. ע"כ.

הרי דהלימוד דאסור לפועל למצוץ המיץ מהענבים כאשר הוא עובד בכרם ענבים הוא מדרשה ד„ואכלת” – ולא מוצץ.

ב. אך מצאנו בירושלמי (ב"מ פ' ז' הלכה ב') דיליף להך דינא ממש דלא הותר לפועל למצוץ הענבים מדרשה אחרינא וז"ל הירושלמי:

א"ר לא כי תבוא בכרם רעך וגו' וכי עלה על דעת שיאכל עצים ואבנים מה ת"ל ענבים שלא יקלף בתאנים וימצמץ בענבים. ע"כ.

ג. וצ"ע במאי נחלקו הבבלי והירושלמי מהיכן לדרוש שאסור לפועל למצוץ את הענבים דלא נראה דרק משמעות דורשין איכא בינייהו.

ד. עוד קשיא לן דהנה המאירי בסוגיין כתב: „וכן יראה לי שאין לו לקלף באפרסקין וכיוצא בהם מדברים שאכילתן אף בקליפתם אלא שכשהוא קולפם הם מוכשרים יותר, ואפילו על ידי אשתו ובניו (דאז אי אפשר לאסור מצד לתא דבטול מלאכה, – מכל מקום) אסור. והמשך דבריו כתב:

ואמרו בירושלמי „ואכלת ענבים” שלא יקלוף בתאנים ולא ימצמץ בענבים... ע"כ.

ט. ואשר יראה לומר בזה בס"ד דכשנתבונן היטב בעומק דבריו וחדושו של המאירי יבואר לך היטב גם אמאי נחלקו הבבלי עם הירושלמי במקור ההלכה דאסור לפועל למצוץ. וגם הקושיא הראשונה אמאי בחר המאירי להביא את דברי הירושלמי ולא את דברי הבבלי.

י. ולכל זאת זכינו בס"ד לאחר שהאיר לנו נתיבותינו הרמב"ם בפ' יב' משכירות הלכה י' דז"ל שם:

...אסור לפועל למוץ בענבים שנאמר ואכלת ענבים, - ולא יהיו בניו או אשתו מהבהבין לו השבלין באור - שנאמר ,,ואכלת ענבים כנפשך" - ענבים כמות שהן וכן כל כיוצא בזה. עכ"ל.

יא. העולה מדברי הרמב"ם הללו דרך חדשה דאין כאן מיעוט כלל בשם ,,אכילה" דמציצה, דברור דמציצה שם אכילה אית לה, אלא דחדוש התורה כאן דהותר לפועל לאכול רק ,,ענבים - כמות שהן".

ואליבא דהרמב"ם דבריו ברור מללו דהמיעוט הוא מ,,ענבים" ולא מ,,ואכלת", כהירושלמי ודלא כסוגיית הבבלי.

* * *

יב. ומאחר שזכינו להארת הך הלכתא מדברי הרמב"ם אשכחן בשופי בס"ד פשר הדבר מאי דנחלקו הבבלי והירושלמי, ואמאי נצרך המאירי לפסוק ההלכה בזה מדברי הירושלמי והדרשות שם. ואפרש את שיחתו:

הנה בירושלמי שם רהובא לעילר איתא להדיא: א"ר לא ,,כי תבוא בכרם רעך וגו'" וכי עלה על דעת שיאכל עצים ואבנים?? מה ת"ל ,,ענבים - שלא יקלף בתאנים וימצמץ בענבים". ע"כ.

הרי דשיטת הירושלמי כאמור דפשט הפסוק הוא ,,ענבים - כמות שהם", ומהאי טעמא כתב המאירי דהאפרסק שאוכלו כאשר מקלף קליפתו אין זה אפרסק כמו שהוא, וא"כ גם

אוכל הרבה יותר ענבים ממה שהותר לפועל לאכול, דהותר לו רק ענבים, וכשיאכל רק ענבים יהא שבע ממצע ענבים, משא"כ אם ימצוץ הענבים יפסיד בזה הרבה יותר ענבים לבעל הבית, ועד כדי כך לא התירה התורה לפועל להפסיד לבעל הבית. וכל זה היא שיטת תוס' לענ"ד.

* * *

ז. ולכאורה יסוד וראיה גדולה להסברנו בשיטת התוס' כנ"ל, מוכח כפי העולה להדיא מדברי המאירי בסוגיין רבד"ה כבר בארנו שהפועל אסור לו לאכול הפירות עם דבר אחר וז"ל:

...כבר ביארנו שהפועל אסור לו לאכול הפירות עם דבר אחר להכשיר אכילתן כדי להוסיף בהן, מעתה אף הוא אסור להבהב את השבליים באור כדי להכשיר אכילתן, - ולא סוף דבר שהוא עצמו אסור בכך שהרי מצטרף בו בטול מלאכה, - אלא אף להבהב על ידי אשתו ובניו אסור. ,,קמה" - כמות שהיא. ,,ענבים" - כמות שהם, ואין לו להכשירן כדי להוסיף בהם. מעתה אם הם פירות שאדם רגיל לחמם בעפר חם או ברמץ לא יעשה כן... ע"כ. ברישא זו של דברי המאירי כאמור, מוכח דאכן כל הטעם דלא ימצוץ הוא בכלל מה שגזרה התורה שלא יבא לידי רבוי אכילת ענבים דיהיה בכך פסידא גדולה לבעל הבית מעל ומעבר למה שמתירה לו התורה לאכול. ומדבריו אלו נקיש גם לשיטת התוס' כפי הסברנו בס"ד דהמיעוט של ,,ענבים - ולא מוצץ" הוא גדר שיעור עד כמה התירה התורה לפועל בשעת העבודה לאכול מפירותיו של בעל הבית.

ח. ברם לאחר עיון נוסף בתורתו של המאירי יש לפקפק אם אכן זו היא כוונתו. ונפרש שיחתנו:

בהמשך דבריו שם כתב וז"ל: הא כל שאין שם הכשר פרי מותר כל שאין שם בטול מלאכה כגון על ידי אשתו ובניו... ע"כ.

* * *

בענבים אמרה התורה דכשמוצץ את המיץ מן הענבים לא אכל את הענבים כמו שהם.

יג. אכן כל זה הוא לשיטת הירושלמי דדריש להו מ„ענבים“. אך הבבלי דדרש להו „ואכלת – ולא מוצץ“ אפשר לפרש בדברי הבבלי בשני אופנים:

א. או דנלמד בביאור דברי התוס' דאין לזה שם „אכילה“ כלל כשמוצץ.

ב. או דנלמד דטעמא הוא משום פסידא דבעל הבית.

ולכן הביא המאירי את דרשת הירושלמי שממנו עולה ברור דהטעם הוא משום גזה"כ דהתורה התיירה אכילת ענבים – „ענבים“ – כמות שהן.

יד. אך בדברי רש"י חזינן יסוד חדש דלמד דמציצת מיץ מן הענבים אין לה שם אכילה כלל.

ולמדנו חדוש זה מדברי רש"י שכתב בד"ה ולא מוצץ היין, וזורק החרצנים. הרי לך דחסר כאן בחפצא של שם אכילה כשאינו אוכל את כל הענב כולו.

טו. ונפ"מ לדינא בין שתי הדרכים שמצינו בראשונים בגדר מאי דממעטינן שאסר למצוץ הענבים לגבי חקירת המנ"ח אם עשה שלא כדין, ובמקרה דנן אם מצץ הענבים האם חייב לשלם עבור יתר הענבים שאכל עקב זאת שלא שבע ממציצת הענבים, או נימא דצריך לשלם עבור כל הענבים כל מה שאכל משום דהתורה לא זיכתה לו את זכות האכילה של פועל בכה"ג.

אליבא דהירושלמי והרמב"ם ורש"י לכאורה כיון דהוי גזה"כ ד„ענבים – ולא מוצץ“ הרי שהתורה הפקיעה אותו מזכויות של פועל וכל מה שאכל הוא כולו שלא כדין ולכן צריך לשלם עבור כל הענבים כולם.

משא"כ אם נלמד כדברי תוס' דהוי חסרון מחמת דמפסיד את בעל הבית אבל אין זו הפקעה מגוף הזכות, ממילא נמצא דחייב לשלם לבעה"ב רק את מה שמפסידו יתר על זכויותיו.

טז. ומרגניתא טבא אשכחנא מתוך העולה מקפלי דברי האו"ח על הפסוק דידן דמתוך המקרא אפשר להוכיח לצד בחקירתנו דהאיסור למצוץ הענבים הוא מחמת פסידא דבעל הבית.

שדייק על מה שנאמר בפסוק „ואל כליך לא תתן“ והקשה אמאי נאמר בתוספת „ואו“ היה לו לומר „כנפשך שבעך – אל כליך לא תתן“ בלא תוספת „ואו“, אלא ד„ואו“ החבור בא להעיר שקדמה מצוה אחרת והוא שלא יאכל אכילה גסה, והוא מה שדייק באמרו „שבעך“ ודרשו ז"ל לא אכילה גסה, והוסיף עוד לומר „ואל“ כליך לא תתן.

והנה היה מקום לחקור גם בכך מה דנאסר אכילה גסה האם הוא גילוי דאם הוי אכילה גסה הוי חסרון ב„ואכלת“ כיון דאכילה גסה לאו שמה אכילה, ממילא לא זיכתה לו התורה זכות כלל לאכול באופן כזה, או דהחסרון באכילה גסה הוא משום דמפסיד את הבעלים. ומדברי האו"ח הנ"ל עולה דכיון ד„ואו החבור“ של „ואל כליך לא תתן“ הוא חבור ל„כשבעך – שלא יאכל אכילה גסה“, ע"כ דגם טעם איסור אכילה גסה הוי מחמת חסרון הבעלים ולא משום דלא זיכתה לו התורה כשאוכל אכילה גסה, דהא ברור דאם אכל כדינו ואחרי כן שם בכליו לא נימא דע"י זה מעיקרא הפסיד את זכות אכילתו.

וא"כ נימא אף אנן דגם מה דדרשינן בריש האי קרא „ואכלת – ולא שימוץ“ שלאחריו יש „ואו“ החבור של „ואל כליך לא תתן“ גם בזה הטעם הוא משום פסידא דבעל הבית.